Veli-Pekka Viljanen

HE 131/2021 vp vanhemmuuslaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi

Eduskunnan perustuslakivaliokunta 10.11.2021

1. Yleistä

Hallituksen esityksessä ehdotetaan säädettäväksi vanhemmuuslaki, jolla kumottaisiin sekä isyyslaki (11/2015) että äitiyslaki (253/2018). Vanhemmuuslakiehdotuksessa on pääosin kysymys nykyisin isyyslakiin ja äitiyslakiin sisältyvän sääntelyn teknisestä yhdistämisestä ilman, että niihin sisältyviin säännöksiin ehdotetaan merkittäviä sisällöllisiä muutoksia.

Olen tämän vuoksi rajoittunut lausunnossani käsittelemään kahta erityiskysymystä, joita tarkastellaan myös hallituksen esityksen suhdetta perustuslakiin koskevassa perustelujaksossa (s. 106-111).

2. Määräaika vanhemmuuden kumoamista koskevan kanteen nostamiselle

Vanhemmuuslakiehdotuksen 50 §:ssä säädetään määräajasta isyyden kumoamista koskevan kanteen nostamiselle. Jos isyys on todettu avioliiton perusteella, lapsen synnyttäneen äidin, 48 §:n momentissa tarkoitetun henkilön ja sen, jonka isyys on todettu avioliiton perusteella, on pantava kanne isyyden kumoamisesta vireille kahden vuoden kuluessa lapsen syntymästä. Jos vanhemmuus on vahvistettu tunnustamisen perusteella, vanhemmuuden kumoamista koskeva kanne on pantava kahden vuoden kuluessa vanhemmuuden vahvistamisesta. Kanne voidaan tutkia, vaikka se olisi pantu vireille määräajan päättymisen jälkeen, jos kantajalla on laillinen este tai hän näyttää muun painavan syyn, jonka vuoksi kannetta ei ole aikaisemmin nostettu. Kanne on kuitenkin jätettävä tutkimatta, jos sitä ei ole nostettu vuoden kuluessa siitä, kun syy kanteen nostamatta jättämiselle on poistettu.

Vanhemmuuden kumoamista koskevaa kanneaikasääntelyä on arvioitava perustuslain 10 §:ssä turvatun yksityiselämän suojan sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa turvatun yksityis- ja perhe-elämän suojan näkökulmasta. Asiassa on merkitystä myös lapsen oikeuksilla,

erityisesti lapsen oikeuksia koskevalla yleissopimuksella. Sen 3 artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä on katsottu, että määräaikojen asettaminen isyyskanteiden nostamiselle on sinänsä oikeutettua oikeusvarmuuden ja perhesuhteiden pysyvyyden varmistamiseksi. Sääntelyn tulee kuitenkin täyttää oikeasuhtaisuuden vaatimus. Tällöin merkitystä on annettu muun muassa sille, oliko epäilys biologisen isyyden olemassaolosta ollut tiedossa kanneajan päättyessä ja oliko määräajasta tällaisissa tilanteissa mahdollista poiketa. Liian kategorisen ja olosuhteisiin nähden joustamattoman kanneajan asettaminen saattaa muodostua Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan vastaiseksi (ks. esim. *Shofman v. Venäjä*, 24.11.2005). Isyysolettamaa koskevan sääntelyn sellainen ehdottomuus, joka ei tarjoa mahdollisuutta korjata tilannetta vastaamaan biologista todellisuutta, voi muodostua ongelmalliseksi ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan näkökulmasta (esim. *Paulik v. Slovakia*, 10.10.2006).

Ehdotettu sääntely mahdollistaa vanhemmuuden kumoamista koskevan kanteen nostamisen sekä laillisen esteen että ”muun painavan syyn, jonka vuoksi kannetta ei ole aikaisemmin nostettu”, perusteella. Esityksen perustelujen mukaan esimerkkinä painavasta syystä on tilanne, joiden perusteella vanhempi saa tietää vasta määräajan jälkeen olosuhteista, joiden perusteella hänellä on syytä epäillä vanhemmuuttaan (HE, s. 82).

Arvioni mukaan tällainen joustosääntely kanneaikojen noudattamisen suhteen täyttää Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä isyyskanteille asetetut kriteerit.

Sinänsä vanhemmuuden kumoamiselle asettuja määräaikoja voidaan perustella lapsen edulla. Esityksen yksityiskohtaisten perustelujen mukaan kahden vuoden määräaika perustuu voimassa olevaan lainsäädäntöön ja on edelleen perusteltu, koska lapsen vanhemmuutta koskevat kiistat on lapsen edun vuoksi syytä saada ratkaistuksi mahdollisimman pian lapsen syntymän jälkeen (HE, s. 82). Lapsen edun näkökulmasta on huomionarvoista, että lapsen omalle kanneoikeudelle ei ole asetettu määräaikaa. Tältä osin sääntely vastaa perustuslakivaliokunnan myötävaikutuksella (PeVL 46/2014 vp) säädettyä nykyistä isyyslain sääntelyä, jossa luovuttiin täydellisesti isyyden vahvistamista koskevan kanteen aikarajoituksesta ja kannemahdollisuus palautettiin takautuvasti.

Eduskunnan lakivaliokunnan perustuslakivaliokunnalle osoittamassa lausuntopyynnössä nostetaan esiin lakialoitteissa 13/2020 vp ja 20/2021 vp tehdyt ehdotukset, joissa vanhemmuuslakiehdotuksen 50 §:ää vastaava nykyisen isyyslain 44 § ehdotetaan kokonaan kumottavaksi. Tämä tarkoittaisi sitä, että myös muiden kuin lapsen tekemät vanhemmuuden kumoamiskanteet olisivat mahdollisia määräajasta riippumatta.

Tältä osin asian arvioinnissa ovat merkityksellisiä lapsen etuun liittyvät näkökohdat. Esimerkiksi lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 8 artiklan mukaan sopimusvaltiot kunnioittavat lapsen oikeutta säilyttää henkilöllisyytensä, nimensä ja sukulaisuussuhteensa niin kuin lainsäädännössä niistä määrätään ilman, että niihin puututaan laittomasti. Kanneajan poistaminen kokonaan lisäisi epävarmuutta lapsen perhesuhteiden pysyvyyden kannalta. Tämä on painava argumentti kanneaikasääntelyn säilyttämiselle vanhemmuuden kumoamista koskevien kanteiden osalta. Tiedossani ei kuitenkaan ole, että esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen soveltamiskäytännöstä voitaisiin johtaa ehdotonta estettä isyyden kumoamista koskevan kanneaikasääntelystä luopumiselle kokonaisuudessaan, vaan nähdäkseni tämä on lainsäätäjän harkintamarginaaliin kuuluva ratkaisu.

Lakivaliokunnan lausuntopyynnössä mainitaan, että esiin on tullut kysymys mahdollisuudesta soveltaa vanhemmuuslain kumoamiskanteen nostamiseen liittyviä määräaikasäännöksiä takautuvasti tuomioistuinten ennen vanhemmuuslain voimaantuloa ratkaisemiin vanhemmuuden kumoamista koskeviin tapauksiin. Tämä tarkoittaisi mahdollisuutta nostaa uudelleen kanne isyyden kumoamisesta, vaikka tuomioistuin on jo hylännyt nykyisen isyyslain perusteella kumoamiskanteen tai jättänyt sen tutkimatta. Perustuslakivaliokunta on aikaisemmin pitänyt mahdollisena isyyden vahvistamista koskevan kannemahdollisuuden takautuvaa palauttamista. Tuolloin perusteena oli kuitenkin avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen oikeus saada alkuperänsä ja oikeudellinen suhde isäänsä vahvistetuksi, jota oli pidettävä perustuslain 10 §:ssä ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa turvatun yksityiselämän suojan olennaisena henkilön identiteettiin liittyvänä osana (PeVL 46/2014 vp, s. 7). Vastaavaa lapsen etuun liittyvää painavaa perustetta takautuvalle sääntelylle ei ole nähdäkseni esitettävissä 50 §:n tarkoittamien isyyden kumoamista koskevien kanteiden osalta. Taannehtivaa sääntelyä vastaan puhuvat paitsi lapsen perhesuhteiden pysyvyyteen liittyvät näkökohdat, myös yleisemmin oikeusvarmuuteen liittyvät seikat.

3. Naisparien hedelmöityshoidot ja vanhemmuuden vahvistaminen

Vanhemmuuslakiehdotuksen 4 §:n 3 momentin mukaan, jos hoitoa on annettu naisparille tai lapsen synnyttäneelle äidille, lapsen isä on se, jonka siittiöitä on käytetty hoidossa, jos hän on ennen hoidon antamista suostunut isyyden vahvistamiseen. Lakiehdotuksen 5 §:n nojalla äitiyttä ei voida vahvistaa, jos lapsella on jo kaksi oikeudellista vanhempaa tai lapselle voidaan todeta tai vahvistaa isä tämän lain perusteella.

Esityksen perustelujen mukaan naispari saisi jatkossa valita, haluavatko he ryhtyä hedelmöityshoidon tuloksena syntyneen lapsen vanhemmiksi yhdessä vai vahvistetaanko naisparin lapsen toiseksi vanhemmaksi siittiöt luovuttanut mies, joka on antanut tähän suostumuksensa (HE, s. 108). Perustelujen mukaan valinnanvapauden lisääminen mahdollistaisi ns. apilaperheet, joissa nais- ja miespari saavat yhdessä lapsia, joiden vanhemmuus vahvistetaan ristikkäin nais- ja miesparien kesken. Järjestely voidaan toteuttaa vain niin, että lapsella on vain kaksi oikeudellista vanhempaa (s. 108-109).

Ehdotus merkitsisi sitä, että hedelmöityshoitoa saavia naispareja kohdellaan eri tavoin kuin hedelmöityshoitoja saavia eri sukupuolta koskevia pareja. Tämä johtuu kuitenkin siitä perusteluissa mainitusta syystä, että eri sukupuolta oleville pareille annettavassa hedelmöityshoidossa ei voida käyttää siittiöitä, joiden luovuttaja on antanut suostumuksensa isyyden vahvistamiseen (HE, s, 109). Nähdäkseni perustuslain 6 §:n yhdenvertaisuussääntely ei estä ehdotettua yksin naispareihin sovellettavaa sääntelyä, vaan sääntely jää lainsäätäjän harkintamarginaaliin. Lainsäätäjän harkintamarginaalin laajuutta arvioitaessa on huomattava, että perustuslakivaliokunta on aikaisemmin hedelmöityshoitoja koskevan lainsäädännön yhteydessä antanut erityistä merkitystä ehdotetun sääntelyn liittymiselle kiinteästi yhteiskunnan arvovalintoihin (PeVL 59/2002 vp, PeVL 16/2006 vp, PeVL 25/2006 vp).